

Americké geopolitické myslenie má svoje hlboké historické korene a bohatú tradíciu. Na rozdiel od väčšiny krajín sveta, ohrozovaných neustálymi zmenami geografických pomerov často krát v najbližšom susedstve alebo na ich vlastný úkor, bol v Spojených štátoch amerických až do 30. rokov minulého storočia prevládajúci názor, že gigantické oceány a relatívne slabí susedia na severných i južných hraniciach garantujú krajine absolútnu bezpečnosť. Ako v tejto súvislosti upozorňuje Wanner: „Ilúzie o nedobytném „pevnosti Amerika“ (fortress America) však boli pomerne mladého dáta. Na ich vzniku sa podieľalo sústredenie krajiny na pokorenie vlastnej severoamerickej pevniny, odvrátenie európskej expanzie do Ázie a Afriky a v neposlednom rade i hrôzy občianskej vojny, ktoré na niekoľko desaťročí spretrhali zahranično-politické trendy viditeľné už v 30. a 40. rokoch 19. storočia.“² Na pozadí americkej expanzie sa formovalo aj americké geopolitické myslenie. V období od konca 19. a prvej polovice 20. storočia autori ako Mahan, Mackinder, Spykeman, Seversky a ďalší analyzovali vplyv globálnych geografických faktorov na mocenský vývin sveta, pri čom práve Mahanova navalistická koncepcia sa stala jedným z ideologických pilierov pokračujúcej americkej expanzie.

Pocas života napísal viacero prác, z ktorých sa vo všeobecnosti za najdôležitejšie považujú: Vplyv námornej ozbrojenej moci na dejiny 1660-1783 (v originálnom názve *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, publikovaná v roku 1890), Záujem Ameriky na námornej ozbrojenej moci, súčasnosť a budúcnosť (*The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, publikovaná v roku 1897), Vplyv námornej moci na francúzsku revolúciu a Ríšu 1793-1812 (*The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire 1793-1812*, publikovaná v roku 1892).

A. T. Mahan tvrdil, že osud národa žiada, aby Spojené štáty americké udržovali svoje námorníctvo na svetovej úrovni, a to z dôvodu účinnej ochrany obchodných trás vo svetových oceánoch. Doporučoval, aby vláda USA postavila v Strednej Amerike prieplyv a získala kolónie, ktoré by mohli slúžiť ako vojenské základne. Podľa názoru Wannera v podstate A. T. Mahan: „Rozvinul sociológiu vojny, ktorú chápal ako dejinný regulatív s merateľnými výsledkami vo vývoji jednotlivých národov. Vojna bola ale Mahanovi tiež bojom proti zlu a za obmedzenie nezdravého egoizmu, pri čom automaticky predpokladal, že slobodná Amerika predstavuje svetové dobro. Od toho bol už len krôčik k tomu, aby americké vojny boli prehlásené za nástroj naplnenia kresťanských ideálov. Mahan totiž súdil, že bez ľudského úsilia a súhry je Boh bezmocný, a dokonca varoval, aby neboli užšie národné záujmy stavané do protikladu k univerzalistickým požiadavkám.“⁵

Mahanove myslenie sa stalo v istom zmysle podnetom pre námorne zbrojenie veľmocí a vzrast významu námorníctva v koloniálnych a expanzionistických plánoch veľmocí.

„Podľa Mahanovho názoru bol rozvoj každého štátu podmienený jeho námornou silou, ktorú tvorili tieto faktory: vyspelý priemysel, zámorské kolónie a silné obchodné lodstvo. Mahan pripisoval najväčší výzvam práve vojnovému lodstvu, lebo v nom videl silu, ktorá Spojeným štátom americkým umožní dobyť Antily (najmä Kubu a Haiti), ako aj Havajské ostrovy a Filipíny a ozbrojenou silou podporiť expanziu amerického kapitálu na územie Číny.“

Mahan vnímal svetovú mocenskú rovnováhu ako súperenie dvoch protikladných pólov pozemských a morských síl. Ako upozorňuje Ištok: „Za rozhodujúci cinitel pre osudy štátu považoval kontrolu nad morom, pri čom vlastníctvo rozsiahleho teritória na pevnine nebolo podľa neho určujúce. Vychádzal z názorov anglického moreplavca W. Raleigha (asi 1552-1612) ktorý tvrdil, že ten, kto vládne na mori, ten vládne obchodu, kto vládne obchodu, ten disponuje bohatstvom sveta a ten, kto disponuje bohatstvom sveta je vládca sveta. Podľa A. T. Mahana je more určujúcou dopravnou cestou, pretože vytvára nekonečné množstvo ciest a umožňuje prístup ku všetkým pobrežným štátom. Tým je morská moc dôležitejšia od pozemskej moci. Z uvedeného dôvodu medzi rozhodujúce cinitele pôsobiace na silu morskej moci Mahan zahrnul predovšetkým geografickú polohu štátu, utváranie pobrežia a existenciu prirodzených prístavov, dĺžku pobrežia, početnosť populácie a „duch“ národa vo vzťahu k rozvíjaniu obchodu a vládne faktory (ochota vlády využívať výhody námornej moci).

Mahan sa okrem geopolitických otázok venoval aj otázkam geostrategickým, pri čom rozpracoval tzv. „konceptu anakondy“, ktorú prvý sformuloval v období americkej občianskej vojny generál G. B. McClellan. Tá spočívala v taktike blokovania nepriateľských území, obchodných a zásobovacích ciest a pobrežných línií nepriateľských krajín, čo malo viesť k vycerpaniu a ekonomickému „uškrteniu“ súperu. V

praktickej roviny sa táto koncepcia mala sústrediť na zabránenie prieniku pozemných mocností k pobrežiu svetového oceánu. Tieto myšlienky urobili z A. T. Mahana významného stúpenca a podporovateľa amerického expanzionizmu.

Americká geopolitika sa začala rozvíjať v úzkom prepojení a vzájomnom ovplyvňovaní s geopolitikou anglickou. Súborne ich nazývame termínom „anglosaská geopolitika“ a ako upresňuje Ištok: „Pod termínom anglosaská geopolitika rozumieme geopolitické myslenie, ktoré sa rozvíjalo v USA a v Spojenom kráľovstve. Tradície anglosaskej geopolitiky sú spojené najmä s menami A. T. Mahana a H. J. Mackindera, ktorí položili základy binárnej koncepcie, spojenej s predstavou o svetovej rovnováhe jako o výsledku súperenia medzi pozemnou a morskou mocou. Aj keď je A. T. Mahan považovaný za jedného zo zakladateľov geopolitického myslenia, termín geopolitika vo svojich dielach nepoužíval.“

Postavenie geopolitiky v anglosaskom prostredí bolo špecifické tým, že sa usilovalo skôr o globálny geopolitický pohľad, zameraný na hľadanie zákonitostí, predpokladov a dôsledkov pohybu moci vo svetovom priestore na pevnine i svetovom oceáne. Jej formovanie výrazne ovplyvnilo hľadanie odpovedí na praktické otázky svetovej politiky. Mahanov primát spočíva v tom, že od jeho koncepcie (v súhlase i odmietavom slova zmysle) sa odvíja väčšina nasledovných geopolitických koncepcií a diel. Prvou z nich bola koncepcia „Heartlandu“ H. J. Mackindera, na ktorú nadväzovala koncepcia „Heartland-Rimland“ N. J. Spykmana a koncepcia „regiónov“ S. B. Cohena. Rovnako sa tieto koncepcie dobovo odrážali v dokumentoch a praktických krokoch americkej zahraničnej politiky. Mahanova koncepcia, svojim charakterom „expanzionistická“ pomohla ospravedlniť prenikanie Spojených štátov amerických do nových oblastí sveta. Na druhej strane ako upozorňuje Ištok: „S tézami A. T. Mahana polemizovali viacerí autori. Kritizovali striktné rozdelenie štátov na morské a pozemské mocnosti, keďže v podstate každý štát má znaky oboch.“¹⁵ Takto polemizoval s Mahanom napr. P. Kennedy (v diele Vzostup a pád veľmocí), ktorý Mahanovi vytykal príliš veľkú zameranosť na faktor morskej moci. Naopak, podľa Kennedyho je oceán prostriedkom – spojnicou medzi pevninami, preto je oceanocentrické ponatie dejín a moci neobjektívne.

Geopolitické myslenie v USA v tridsiatych a štyridsiatych rokoch minulého storočia sa budovala na základných Rézách teórie A. T. Mahana a jeho pokračovateľov a zameriavalo sa na analýzu aktuálnej medzinárodnopolitickej situácie v zmysle transformácie geopolitickej štruktúry sveta.“

Koniec druhej svetovej vojny a nástup studenej vojny výrazne ovplyvnili anglosaskú geopolitiku, a predovšetkým viedli k revízii predchádzajúcich geopolitických koncepcií. Do skúmania geopolitiky vniesol faktor malých štátov, ktoré majú v rámci geopolitickej štruktúry podradné postavenie „naráznikových štátov“ a k ich zániku dochádza v prípade narušenia geopolitickej rovnováhy medzi veľmocami.

Tradičná geopolitika pod vplyvom globalizácie, informatizácie a rýchleho technologického pokroku výrazne modifikovala svoje metódy a charakter. Koncepcia A. T. Mahana stratila síce na aktuálnosti, na druhej strane ale prispela k budovaniu základov geopolitiky ako analytického pozorovania medzinárodných vzťahov v geografických, historických, politických a geostrategických kategóriách. Geopolitický smer myšlienka prežíva na začiatku 21. storočia obdobie svojej renesancie. Moderná geopolitika počas vyšieho svojho storočného vývoja prešla dramatickým vývojom, ktorý potvrdil jej opodstatnenosť medzi spoločenskými vedami na rozhraní politických a geografických vied.

A. T. Mahan priniesol jeden z najpodstatnejších príspevkov ku geopolitike, a odkedy sa jeho práce študovali, prekladali a v praxi využívali, stal sa jedným z otcov anglosaského geopolitiky. Myšlienky A. T. Mahana ovplyvnili Kongres do takej miery, že podstatne posilnil loďstvo, a pomohol presvedčiť politické elity, že USA musia viesť expanzívnu zahraničnú politiku. Vplyv diela A. T. Mahana najlepšie dokumentuje jeho nenahraditeľné postavenie v plánoch ucebných osnov univerzitných programov súvisiacich s geopolitikou a námornou históriou. Môžeme teda vyjadriť presvedčenie, že geopolitika sa aj naďalej bude vracáť ku klasickým dielam autorov anglosaskej školy na čele s A. T. Mahanom, a to nielen ako ku zdroju inšpirácie, ale predovšetkým ako k nadčasovému pokusu interpretovať mocenskú rovnováhu v priestore a case a s tým súvisiacu snahu politických celkov reagovať na dynamické pohyby aktérov medzinárodných vzťahov.

Neporozumí Americe ten, kdo si neuvědomí, že zakladatelé Ameriky byli emigranti z Evropy — tedy lidé, kteří sice sdíleli evropské dědictví, ale od Evropy se distancovali. Jejich plavba přes Atlantik byla existenciálním odloučením se od Evropy. Byli to většinou protestantští moralisté, kteří v Americe usilovali o ustavení dvou ideálů, kterých se jim v Evropě nedostávalo — svobody a ctnosti: politické svobody od donucovací moci státní autority a ctnostného, morálního života v nábožensky velice konformních komunitách.1)

Američané se považovali za "téměř vyvolený národ" — jak později řekl položertem, polovážně Abraham Lincoln. Byli přesvědčeni, že objevili tu nejlepší formu vlády: ústavní omezení a rozdělení státní moci, jejíž funkcí je garantovat lidem jejich svobodu. Na svou zemi hleděli jako na "shining city on the hill" — zářící městečko na vršku, maják svobody, jenž je světlem pro všechny utiskované národy.

Na rozdíl od francouzských revolucionářů, kteří si rovněž mysleli, že objevili tu nejlepší formu vlády (ve skutečnosti objevili tu nejhorší, neboť byli předchůdci totalitarismů 20. století), však Američané netrpěli žádným mesianismem, nehodlali spasit lidstvo a svou formu vlády vyvážet do zahraničí.2) Naopak, všichni otcové-zakladatelé se v jedné věci shodovali: byli to principiální izolacionisté, především ve vztahu k Evropě. Jejich touhou bylo uchránit mladou americkou republiku před Evropou, jejími armádami i vlivy. Toto bylo krédo, které odkázal první prezident George Washington svým spoluobčanům ve svém posledním projevu v roli prezidenta — ve Farewell Address, řeči na rozloučenou v roce 1796.3) Výslovně je varoval před jakýmkoli aliancemi s jednotlivými evropskými mocnostmi či zabřednutím v evropských válkách a konfliktech.4)

A tyto sentimenty sdílely i další generace amerických státníků: např. šestý prezident John Quincy Adams, syn druhého prezidenta USA, velvyslanec v několika evropských metropolích, ministr zahraničí za svého předchůdce prezidenta Monroa (a tedy hlavní autor Monroovy doktríny z roku 1823) prohlásil, že "když někde nějaký národ bojuje za svobodu, Američané jsou s ním — ve svých sympatiích a modlitbách". Toť ale vše, vojensky do konfliktu zasahovat nebudou. Podle něho "Američané jsou přáteli svobody všech národů všude na světě, ale strážci pouze té své". A s upokojením konstatoval, že nikdo z amerických politiků nemá tendenci "vyhledávat ve světě příšery a ničit je".5) Monroova doktrína byla rovněž izolacionistickým dokumentem: tím, že výslovně varovala evropské mocnosti před intervencemi na americkém kontinentu, implicitně připouštěla, že Amerika na oplátku nebude zasahovat do Evropy...

G. W. BUSH A ZAHRANIČNOPOLITICKÁ DOKTRÍNA USA

20. 1. 2001 bol do funkcie amerického prezidenta menovaný George W. Bush, republikánsky nominant na najvyššiu ústavnú funkciu v krajine. Po zmätkoch okolo sčítavania hlasov na Floride a verdikte Najvyššieho súdu zasadol po 8 rokoch do Bieleho domu opäť republikán. Išlo o zmenu o to väčšieho charakteru, že v súčasne konaných voľbách do Kongresu si dokázali republikáni vybojovať väčšinu v oboch komorách – Senáte i v Snemovni reprezentantov. V administratíve nového prezidenta prevzali kľúčové posty vo vedení diplomacie Collin Powell – bývalý Reaganov poradca pre otázky národnej bezpečnosti a náčelník generálneho štábu a ministerstvo obrany Donald Rumsfeld, obaja predstavitelia „konzervatívneho“ krídla republikánov. Bushova administratíva sa napriek predpovediam vyprofilovala predovšetkým v zahraničnopolitickej oblasti, samozrejme s vnútropolitickými implikáciami. Pre nový smer americkej zahraničnej politiky po nástupe prezidenta G. W. Busha bolo charakteristické, že došlo k redefinícii amerických záujmov vo viacerých geografických oblastiach. Už prvý rok po nástupe do funkcie prezident Bush naznačil, že v zahraničnej politike voči Ázii sa mení mnoho z toho, čo jeho administratíva zdedila po svojom predchodcovi. Najväčšiu zmenu sľuboval už pred voľbami G. W. Bush vo vzťahoch s komunistickou Čínou.

Geopolitika – to nie je sentimentálna hra a USA nie je sentimentálna krajina. USA neúnavne robia to, čo Rusko robilo v minulosti a budú v tom pokračovať, ak by sa situácia aj zmenila. Dlívili všetko svojimi prednosťami, pričom využívali rôzne mechanizmy, vrátane expanzie. NATO i USA v prvom rade rozšírili svoj vplyv vo východnej Európe, potom na Rusko a Balt. Washington zvýšil svoj vplyv na Kaukaze cestou posilnenia vzťahov s Gruzínskom a ďalšími krajinami. Američania sa potom dostali do Strednej Ázie, zo začiatku rozvojom energetických projektov a po 11. septembri aj zriadením vojenských báz a službami rôzneho druhu.

USA pokračovali v politike Ronalda Reagana, pri vláde Bushla staršieho, Clintona a teraz Busha mladšieho. V súlade s touto politikou, USA musia odvrátiť a v nijakom prípade nedopustiť, aby sa Rusko vrátilo do svetovej arény, či už ako regionálny hegemon alebo potenciálny globálny protivník. To bola a je skutočne dvojstranná politika. Clinton a Bush mladší sa všemožne snažili získať vplyv v tomto regióne, ktorý Rusi volajú „blízkym zahraničím“. a zároveň sa snažili nechať plynúť proces ekonomickej dysfunkcie. Presnejšie, dovolili, aby slabosť Ruska vytvárala vákuum, ktorý môže úspešne zaujať americká moc.

Mnohí zahraničnopolitickí pozorovatelia považujú otázku presmerovania zahraničnej politiky USA v druhom volebnom období Georgea W. Busha za samozrejmu. Čo teda prinesie druhé volebné obdobie prezidenta Busha? Na odpoveď čakajú najmä transatlantické vzťahy, otázka terorizmu a Stredný východ. Problémy životného prostredia či ochrana ľudských práv budú mať síce v agende druhého volebného obdobia prezidenta Busha miesto, ale nedostanú prioritu, kým sa nevyriešia otázky priameho ohrozenia USA zo strany nových bezpečnostných hrozieb. A tie sa počas tohto obdobia nevyriešia.

Samuel P. Huntington: „Zomknutie sa Európy bude tou najdôležitejšou udalosťou v celosvetovej odpovedi na americkú nadvládu a povedie k vytvoreniu skutočne multipolárneho dvadsiateho prvého storočia. Kissinger hovorí:“ Zjednotená Európa sa stane veľmocou, rozdelená na národné štáty upadne do druhoradého postavenia.“90. roky neprinesli éru hospodárskej moci, ako sa predpokladalo, dnes je stále rozhodujúcou mocou moc vojenská. Vojenskú spoluprácu, ktorá prebieha medzi EÚ a USA opísalo niekoľko Európanov ako deľbu práce, kde Spojené štáty „uvaria večeru“ a Európania „umyjú riad“. Pretože Európa sa zapája skôr do mierových misií. Hovorí sa, že Európa smeruje k „večnému mieru“ na rozdiel od USA, ktoré sa nespoľiehajú na medzinárodné právo a dohody, pre nich skutočná bezpečnosť, ochrana a šírenie slobody stále závisia na vojenskej sile a jej využití. Amerika sa však môže rozhodnúť akú zahraničnú politiku bude presadzovať.

Dnes je klasifikácia zahraničnej politiky USA zložitejšia, ale je zjednodušená forma sa môže odvíjať v troch smeroch:**1.Izolacionisti**- hlásajú, že po studenej vojne je čas odpočívať, stiahnuť sa zo sveta a ušetrené zdroje sústrediť na riešenie domácich problémov. Príkladom je ľavičiar Noam Chomsky, pre ktorého je prejav americkej moci vo svete stelesnením imperializmu a zla. Na strane ultrakonzervatívcov stojí Pat Buchanan, pre ktorého angažovanie sa v globalizovanom svete znamená ohrozenie tradičných amerických hodnôt.**2.Neorealisti**- hľadajú správnu mieru, do akej majú svoj vplyv vo svete uplatňovať, aby to bol vonkajší svet ochotný tolerovať. Presadzujú multilaterálne riešenie. Zakladateľom tohto myslenia je Henry Kissinger, pričom podotýka, že Amerika je na túto úlohu nepripravená, lebo doposiaľ nikdy v klasickom koncerte nehrala.**3.Unilateralisti**- neokonzervatívci vychádzajú z premisy, že medzinárodný systém má prirodzenú tendenciu k anarchii a potrebuje autoritu, ktorá by ho riadila, alebo aspoň kontrolovala. Demokrati presadzujú vojenskú silu na porazenie diktátorov potláčajúcich ľudské práva. Madeleine Albrightová je typickým zástancou tejto vetvy:“Načo máme všetky tie supermoderné zbrane, keď ich nechceme použiť.“Dnes to vyzerá tak, že Američania sa prikláňajú k unilateralistickému a čiastočne aj neorealistickeému prúdu zahraničnej politiky. Po studenej vojne Amerika na seba preberá úlohu riešiteľa, moralizátora, poučovateľa dokonca označuje niektoré štáty za „osy zla“. Francúzsky minister zahraničia Hubert Védrine použije na USA výraz hypervelmoc, pretože považuje jej silu za tak hrozivú, že ju nemôže nazývať jednoducho supervelmocou.